

ha resultat un fracàs absolut, segons el parer de l'autor.

En definitiva, no cal dubtar que ens trobem davant d'un llibre imprescindible, no tan sols sobre la història recent de l'antiga Iugoslàvia i de les guerres que han acompanyat el procés de la seva desintegració, sinó, també, sobre la geopolítica mundial posterior a la fi de l'enfrontament bipolar i sobre els conflictes armats i les guerres actuals. Una obra que proporciona uns excel·lents recursos cartogràfics, que combina un plantejament intel·ligent i suggerent, una metodologia rigorosa, amb un estil elegant i unes conclusions força provocatives, inquietants i perturbadores, especialment sobre la naturalesa del nou ordre internacional i les intervencions de les grans potències occidentals, aspectes que ha analitzat més a fons en altres treballs, com *El desequilibrio como orden. Una historia de la posguerra fría, 1990-2008* i *El retorno de Eurasia, 1991-2011*.

Jaume Suau i Puig
Universitat de Barcelona

Mercedes Cabrera: *Juan March (1880-1962)*, Madrid: Marcial Pons, 2011, 448 pp.

Aquesta nova biografia de Juan March Ordinas destaca per quatre trets. Primer, l'objecte del treball és significatiu: un empresari d'indiscutible èxit en àmbits aparentment tan diversos com l'immobiliari, el contraban, les finances, la navegació o les indústries de la segona revolució tecnològica. Segon, la recerca utilitza intensivament noves fonts, sobretot administratives, aportant nova llum a una de les figures més controvertides de la història espanyola del segle XX. Tercer, la imatge de l'home de negocis mallorquí és la d'una figura amb

més matisos que en treballs anterior. Per últim, la recerca confirma que bona parts dels polítics, membres dels cossos de l'estat i, fins i tot, intel·lectuals espanyols de primera fila, antecessors dels qui l'autora ha pogut conèixer en el Consell de Ministres, han estat força fàcils de comprar.

Els anys formatius de March, de sobrenom en *Verga*, seran força típics de molts capitans d'indústria. Aviat restà orfe de mare (set anys). Fou expulsat de l'escola (internat d'Inca, del què l'autora no dóna gaires senyets). Treballà ben jove en el negoci familiar (comprant porcs mallorquins i comercialitzant-los a Barcelona i València). Robà el propi pare (amb setze anys). Arriscà d'hora en els negocis (conserva de l'albercoc). I sobretot... feu un bon casament (el 1905, amb na Leonor Servera, filla de capitalista amb interessos a l'exportadora *La Palmera*, l'elèctrica *Hijos de Servera y Melis* i el *Banco Popular de Manacor*). En aquesta part l'autora beu dels treballs de Ferrer i Monjo, i explota l'arxiu de la família Qués, companya destacada dels primers negocis dels March.

Mercès al matrimoni amb Leonor, en *Verga* aconseguí casa pròpia a Santa Margarida i el suport (capital i experiència) del sogre. Hi començà a prestar diner. També intensificà l'activitat familiar de compra i revenda de terres a parcers, finançada per la pròpia banca. De transportar porcs als grans ports, passà a portar-hi tabac (aprofitant l'experiència dels Qués. Durant el primer decenni del Nou-cents, adquirí fàbriques de tabac a Oran i Argel. Els llibres de comptabilitat de *March Hermanos* reflecteixen pagaments regulars a carrabiners, guàrdies civils i agents diversos qui, o bé fent la vista grossa o participant activament en el negoci, inundaren el llevant peninsular de tabac de contraban, trencant el monopoli de l'*Arrendataria de Tabacos*.

Cap a 1910 els negocis de March feren un nou salt d'escala en aconseguir la

concessió de l'arrendament de tabac en el Marroc espanyol. També volgué obtenir el monopoli per a Ceuta i Melilla, amb consum major. Això el portà a donar suport als liberals de Santiago Alba, contra els conservadors de Manuel Allendesalazar, qui estimà que el frau del contraban de tabac en un 30 per cent dels ingressos tributaris potencials. Durant 1916 fou malferit al Grao de València, Rafael Garau, de qui, posteriorment, apareixerien cartes d'adulteri amb Leonor. Aquest assassinat, que ocupà un paper destacat en l'obra clàssica de Benavides, generà plets recurrents, que anirien esquitxant la trajectòria vital d'en Verga i que l'ex-ministra de Rodríguez Zapatero il·lumina al llarg del llibre gràcies a la documentació judicial rescatada d'arxius com l'*Histórico Nacional*.

Per a Cabrera, estem davant d'un capitalista modern. Durant la Gran Guerra, les operacions d'en Verga assoliran noves fites, abastant des del tràfic d'armes a l'exportació d'aliments o la importació de carbó. Les evidències del llibre tendeixen a confirmar la hipòtesi de Dixon, sobre el suport privilegiat de March als britànics (Gibraltar era una de llurs bases tradicionals), però sense fer fàstics a comerciar amb francesos i alemanys. March passà de controlar navilieres locals (*La Isleña* o la *Marítima de Maón*) a impulsar un projecte de més gran abast, la *Transmediterránea*.

El projecte de la refineria de Porto Pi, que apuntava a la fabricació de fertilitzants i derivats petrolers, suposava l'aposta decidida d'en Verga per les tecnologies de la segona revolució industrial i l'enfrontà amb les elits més conservadores de Mallorca. March feu intenses campanyes, des del periòdic *El Día*, davant del qual situà l'antic militant de la Lliga, Estelrich. La seva xarxa, trenada des d'anys, el portà al control absolut de l'illa: va treure més vots que el propi Antonio Maura a les eleccions de 1923.

Malgrat que la Dictadura de Primo de Rivera provocà l'exili d'un dels estadistes més propers a March, Alba, en Verga aconseguí recol·locar-se a primera línia dels negocis del moment. Desfermà una campanya contra el director de la *Arrendataria*, Bastos, i aconseguí, finalment, la concessió del monopoli a Ceuta i Melilla (recolzant Primo des dels periòdics *Informaciones*, *La Libertad* i *La Correspondencia Militar*). També finançà la construcció de la *Casa del Pueblo* de Palma de Mallorca. Comptà amb l'agraïment públic d'Alomar, de la USC.

La Segona República l'empresonà i feu virar la tradicional posició ambivalent d'en Verga. Cabera confirma que March excel·lí entre els suports del cop militar de juliol de 1936 (començant pel *Dragon Rapide* i el transport de tropes amb la *Transmediterránea*). Novament March prioritzà el vincle anglès, sense deixar de negociar amb alemanys i italians. Durant 1939-45, el trobem en funció delicada, encarregant-se de pagar als militars integrants de la xarxa de Cavallers de Sant Jordi. Aranda, Galaraza, Kindelán i altres, cobraren d'Anglaterra via March, per a evitar l'entrada en guerra. El financer mallorquí hauria jugat a fons la carta de Don Juan. Finalment, l'autora confirma la recerca de Rafael Alcalde, subratllant l'aliança amb Suanzes contra el binomi Carceller-Ventosa per a controlar la *Barcelona Traction* i trencar amb els *arreglos* típics de la companyia, que havien estat força lesius per als tenidors d'obligacions. Les evidències presentades provenen ara d'arxius tan variats com els del Banc d'Espanya, *Foreign Office* o Suanzes.

Jordi Catalan
Universitat de Barcelona